

УДК 78.071.1(71)Амлен

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2020.127.213887>

НІКОЛЕНКО Р. В.

Ніколенко Роксана Вікторівна — аспірантка кафедри аналізу та інтерпретології музики Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4538-2095>

ВАРІАЦІЙНІ ЦИКЛИ МАРКА-АНДРЕ АМЛЕНА: КОМПОЗИТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЖАНРУ

Розглянуто специфіку інтерпретації жанру варіацій у композиторській творчості канадського піаніста-віртуоза і композитора М.-А. Амлена, чиє мистецтво та особистість привертає увагу широкої аудиторії слухачів, виконавців і поступово починає отримувати своє наукове обґрунтування. Окреслено розвиток музикознавчої думки щодо дослідження питань варіаційності, варіаційної форми, варіантості як художнього методу роботи із тематичним матеріалом і музичної форми, а також сучасних композиторських технік та художніх засобів, серед яких робота за моделлю, пародія та інші. Зазначається, що варіаційний жанр не вичерпав свій потенціал і продовжує актуалізуватися і у XXI столітті, підтвердженням чого може слугувати три варіаційні цикли М.-А. Амлена, в яких композитор переосмислює змістовне наповнення даної форми. У статті окреслена сфера творчих пошуків митця, виявлені основні жанри. Визначено тяжіння митця до написання творів як концертно-віртуозного так і камерного планів. Обидві тенденції знаходять своє безпосереднє втілення саме у варіаційних циклах, яких на даний момент у творчому доробку маестро три. Дослідження особливостей композиційного рішення кожного із них дозволяє визначити оригінальні авторські рішення у тематичному та стильовому відношенні. Типовими для інтерпретації композитором варіаційного жанру є задіювання у рамках одного циклу значно більшого тематичного матеріалу ніж це передбачається у назві твору. Інша грань трактовки полягає у стремлінні до наскрізного розвитку, створення певних мікроциклів у межах макроциклу, при цьому розділи форми цілого є ясно окресленими, а також до введення цитатного матеріалу у його переосмисленому вигляді.

Ключові слова: композиторська творчість М.-А. Амлена, жанр варіацій, тематичний матеріал, цитати, варіаційність.

Постановка проблеми. Варіаційна форма є однією із найбільш затребуваних форм, що протягом багатьох століть свого існування продовжує привертати до себе увагу композиторів, виконавців, і має досить добре розроблене теоретичне під-

© Ніколенко Р. В., 2020

ґрунтя у музикознавстві. Питанням специфіки варіаційної форми присвячено багато наукової літератури, серед якої дисертаційні дослідження¹, статті², монографія³, підручники з аналізу музичних творів⁴.

У радянський період в музикознавстві виникає навіть певна традиція викладення матеріалу, присвяченого варіаційним циклам. В даному контексті виокремлюється праця В. Цуккермана, що присвячена поглибленому розгляданню особливостей втілення варіаційної форми, та близьких до неї але відмінних понять «варіантність», «варіантний розвиток», «варіантна форма». Слід зауважити, що науковець оглядово торкається також питань розвитку варіацій у музиці ХХ століття, вбачаючи тут певне продовження традицій епохи Романтизму. Далі слід назвати ще декілька посібників, серед яких підручники І. Способіна, Л. Мазеля, Ю. Тюліна. І. Способін, відводячи для даної форми цілий розділ («Тема з варіаціями (варіаційна форма»)), дає, окрім її визначення, досить детальний огляд щодо різновидів, принципів формоутворення, методів варіювання та області ужитку варіаційних форм. Найбільша увага тут приділяється таким видам варіацій як класичні (орнаментальні) та вільні варіації. Л. Мазель, Ю. Тюлін, аналізуючи варіаційну форму пропонують не тільки її класифікацію, але й історичний огляд становлення варіаційної форми та варіаційного принципу розвитку, що сягає корінням у народну музичну творчість. Щодо посібників, присвячених питанням сучасних композиторських технік, то в деяких із них, як, наприклад, книга «Техніка композиції у музиці ХХ століття» чеського композитора та теоретика

¹ Верба О. Вариантность и ее композиционные закономерности (на примере инструментальной музыки украинских и российских композиторов 70–90 гг. XX в.) : дис. ... канд. искусствовед. : 17.00.03 – музыкальное искусство / Нац. муз. Акад. Украины им. П. И. Чайковского. Киев, 2002. URL : <https://mydisser.com/ru/catalog/view/32346.html> (дата звернення: 18.05.2019); Рощенко Е. Историко-социальные типы функционирования музыкально-культурного наследия в композиторском творчестве : автореф. дис. канд искусств. Киев, 1988. 20 с.

² Денисов А. О феномене пародии в музыкальном искусстве. Человек и культура. Москва, 2012. URL : https://e-notabene.ru/ca/article_50.html (дата звернення: 18.05.2019); Cochran K. Piano Music by Marc-Andre Hamelin. Notes. Vol. 70, No. 1. 2013. URL : <https://www.questia.com/library/journal/1G1-341130683/piano-music-by-marc-andre-hamelin> (дата звернення: 15.05.2019).

³ Rimm R. The composer-pianists. Hamelin and The Eight. Portland ; Oregon : Amadeus press, 2002. 340 p.

⁴ Задерацкий В. Музыкальная форма : учебник / Московская гос. консерватория им. П. И. Чайковского Москва : Музыка, 1995. Вып. 1. 544 с.; Когоутек Ц. Техника композиции в музыке ХХ века / пер. с чешск. К. Иванова Москва : Музыка, 1976. 255 с.; Мазель Л. Строение музыкальных произведений Москва : Музыка, 1979. 2-е изд. доп. и перераб. 536 с.; Способин И. Музыкальная форма. Москва : Музыка, 1984. 7-е изд. 400 с.; Тюлин Ю., Т. Бершадская., И. Пустыльник., А. Пэн., Т. Тер-Мартirosян., А. Шнитке. Музыкальная форма. Москва : Музыка, 1974. 2-е изд. испр. и доп. 359 с.; Цуккерман В. Анализ Музыкальных произведений Вариационная форма. Москва : Музыка, 1947. 243 с.

Ц. Когоутека, варіаційна форма і техніка варіювання не розглядається, оскільки вважається однією із найстаріших композиційних методів. В. Задерацький вбачає у розвитку варіаційної форми в ХХ столітті продовження тенденцій ХІХ століття, відзначаючи що дана форма має певний потенціал подальшого розвитку у контексті серійної техніки, при цьому традиційні тема з варіаціями вичерпала себе. Однак у відношенні до сучасної музики кінця ХХ – початку ХХІ століття, для її повноцінного аналізу цих спостережень буде недостатньо. Нажаль таке сприйняття даної музичної форми і техніки письма, як такої, що не зазнає змін, не є цілком виправданим, оскільки у творчості митців ХХІ століття принципи варіювання застосовуються досить інтенсивно і вже встигли отримати суттєве оновлення. Серед них варто назвати застосування методів варіювання, що використовувались у музиці ХV–ХVІ століть, наприклад, колорування, наслідування специфіки композиції на *cantus firmus*.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Одним із прикладів творчого переосмислення варіаційності виступає композиторський доробок канадського піаніста-віртуоза М.-А. Амлена, який у своїх варіаційних циклах демонструє нові підходи до їх трактування. М.-А. Амлен задіює досить своєрідні засоби варіювання, котрі не враховуються у традиційних класифікаціях і потребують окремого розгляду, серед яких прийом пародії, робота за моделлю, принципу варіантності.

В даному питанні доцільним буде спиратися на праці таких музикознавців як О. Верба, О. Рощенко та А. Денисов, де запропоновані поняття, які більш повно розкривають сутність сучасної композиційної техніки.

Починаючи з кінця минулого століття принципи варіювання розвивались у контексті варіантної форми. Детальному дослідженню специфіки варіантності, її сутності як композиторської техніки та музичної форми присвячена дисертація О. Верби. Дослідниця розмежовує поняття варіантності і варіаційності та пропонує визначення варіантності. Під нею розуміється «різновид варіювання, виражений за допомогою асиметричних змін повторюваного первинного інтонаційно-конструктивного утворення» та «принцип оновленого повторення, який ґрунтується на послідовних і одночасно стихійно-імпровізаційних перетвореннях вихідного матеріалу, при яких кількість і якість складових його елементів може бути змінено»¹.

О. Рощенко, розглядаючи специфіку втілення музичного історизму у композиторській творчості, виявляє дві форми стильової взаємодії. Перша – полягає у безпосередньому перенесенні чужого тематичного матеріалу у нову композиційну побудову. До цієї форми дослідниця відносить цитування та колаж. Друга – заснована на роботі за моделлю, тобто створенні нового музичного образу, завдяки переосмисленню його первинних жанрово-стильових основ, що виявляє себе у стилізації, на-

¹ Верба О. Вариантность и ее композиционные закономерности (на примере инструментальной музыки украинских и российских композиторов 70–90 гг. ХХ в.) : дис. ... канд. искусствовед. : 17.00.03 – музыкальное искусство / Нац. муз. Акад. Украины им. П. И. Чайковского. Киев, 2002. URL : <https://mydisser.com/ru/catalog/view/32346.html> (дата звернення: 18. 05. 2019).

слідуванні, художній інтерпретації. У моделюванні художнього об'єкту, на думку О. Рощенко проявляється творчість «за мотивами» для якої характерне застосування принципів стилізації, що розглядаються як «комплекс способів відображення “чужої музики”<...>» та «самостійна форма композиторської роботи “за моделями”»¹.

А. Денисов у статті, присвяченій явищу пародії у музиці, називає такі композиційні засоби переосмислення оригіналу як поляризація, ускладнення, мінімізація, гіперболізація гармонії, інтонації, або фактури. Іншим засобом інтерпретації зразків чужого тематичного матеріалу є аглютинація, що базується на співставленні принципово відмінних за своєю суттю стильових елементів, або невідповідність обраного фрагменту тому положенню у тексті, яке йому відводиться².

Для створення більш повної картини творчих пошуків М.-А. Амлена, дуже цінні зауваження можна знайти авторських коментарях, які супроводжують усі нотні збірники композитора, та у його інтерв'ю. Це свідчить про важливість для М.-А. Амлена донесення своїх творчих ідей до виконавців та слухачів. Наприклад, в одному із інтерв'ю, митець наголошує, що для нього на досить близькою є музика кінця ХІХ – початку ХХ століття, а саме її гармонічна мова: «Період, коли тональність почала руйнуватися, я знаходжу, мабуть, найпривабливішим в історії. І це абсолютно природньо, що я намагаюся... несвідомо намагаюся, а просто відчуваю себе як вдома в цій мові, і тому природним чином адаптую цю мову у власних творах. Але я так само пишу абсолютно атональні речі і набагато простіші тональні речі»³.

Інші спостереження щодо композиторського стилю М.-А. Амлена можна знайти у наукових працях присвячених його творчості. Тут перш за все слід відзначити монографію американського дослідника Роберта Рімма (Robert Rimm) «The Composer-Pianists: Hamelin and The Eight», що вийшла у 2002 році. У цій книзі музикознавець пише про легендарних композиторів-піаністів Золотого століття фортепіанної музики Ш. Алькана, Ф. Бузоні, Л. Годовського, С. Фейнберга, О. Скрибіна, С. Рахманінова, М. Метнера, К. Сорабджи, та їх сучасного видатного інтерпретатора та продовжувача традицій М.-А. Амлена. Відмічаючи певний взаємозв'язок між ними, що попри певні відмінності у походженні, культурі, національності та індивідуальності, проявляється у схожості творчо-естетичних парадигм, науковець виходить за рамки суто біографічного опису, а досліджує більш широке коло питань, які є спі-

¹ Рощенко Е. Историко-социальные типы функционирования музыкально-культурного наследия в композиторском творчестве : автореф. дис. канд искусствовед. Киев, 1988. С. 15

² Денисов А. О феномене пародии в музыкальном искусстве. Человек и культура. Москва, 2012. URL : https://e-notabene.ru/ca/article_50.html (дата звернення: 18.05.2019).

³ Марк-Андре Амлен : «Период разрушения тональности — самый притягательный в истории музыки». интервью. URL : <https://www.classicalmusicnews.ru/interview/marc-andre-hamelin-2016/> (дата звернення: 18.05.2019).

льними для «Вісімки¹» і знаходять відображення у творчості канадського митця. Такими художніми орієнтирами є критицизм, віртуозність та специфіка створення ними транскрипцій. Цінність даної праці полягає не тільки у детальному аналізі стильових витоків композиторської творчості та поданні деяких ключових моментів біографії М.-А. Амлена, але і в тому, що в книзі міститься певні зауваження, міркування та роздуми композитора щодо власного творчого процесу та творчості «Вісімки», які стали результатом безпосереднього спілкування Р. Рімма із митцем.

Питанням розгляду окремих творів композитора присвячена стаття Кіта Кохрана (Keith Cochran) «Piano Music by Marc-Andre Hamelin». В ній дослідник досить детально аналізує амленівський цикл «Дванадцять етюдів у всіх мінорних тональностях», та дає коротку характеристику циклу п'єс «Con intimissimo sentimento». Однак, на даний момент немає наукових праць, присвячених повноцінному розглядові варіаційних циклів композитора. Між тим, варіації займають одне із центральних місць у композиторській творчості М.-А. Амлена. Підтвердженням цьому може слугувати той факт, що митець часто включає їх у свої концертні програми, та присутність в усіх циклах присвят. Досить показовим в цьому сенсі є присвята першого циклу варіацій «Тема та варіації (варіації Кетті)» своїй коханій Кеті Фюллер. Іншим аспектом, демонструючим важливість варіаційності у його творчості є наявність техніки варіювання не тільки у варіаціях, а й у інших творах, і, хоча в даній статті специфіка прояву варіаційності не розглядається, однак задіяння цього методу роботи із музичним матеріалом вказує на те, що інтерес М.-А. Амлена до варіацій як жанру є не випадковим.

Мета статті – визначити специфіку трактування варіаційного циклу у композиторській творчості М.-А. Амлена.

Виклад основного матеріалу. Творча особистість всесвітньо визнаного канадського митця М.-А. Амлена у наш час привертає до себе увагу широкої аудиторії як

¹ Щодо даної цим композиторам назви «Вісімки» Р. Рімм зауважує : «Recalling France's Les Six and Russia's Mighty Handful, I have collectively referred to Alkan, Sorabji, Busoni, Godowsky, Feinberg, Scriabin, Medtner, and Rachmaninov as The Eight. (Hamelin, who is still living, is considered separately.) This sobriquet was inspired by the similarity of their lives, which transcended diverse eras and disparate backgrounds, cultures, nationalities, and personalities "Related keys" refers to the close tonal and harmonic relationships both within and between pieces of music. For the most part, The Eight knew one another personally, published articles about each other, or played one another's music» [Rimm R. The composer-pianists. Hamelin and The Eight. Portland ; Oregon : Amadeus press, 2002. С. 11]. («Згадуючи французьку "Les Six" і російську "Могутню купку", я в сукупності називав "Вісімкою" Алкана, Сорабджі, Бузоні, Годовського, Фейнберга, Скрябіна, Метнера і Рахманінова. (Амлен, який ще живий, розглядається окремо.) Ця назва була натхнена схожістю їх життів, які виходили за межі різних епох і різнорідних традицій, культур, національностей і особистостей. "Ключі спорідненості" полягають у тісних тональних і гармонічних відносин як всередині, так і між музичними творами. Здебільшого вони знали один одного особисто, публікували статті один про одного або грали музику один одного» (переклад мій – Р. Н.)).

слухачів так і виконавців. Гармонічно поєднуючи у своїй діяльності виконавські та композиторські аспекти, відкриваючи малознані або нечасто виконувані сторінки світової фортепіанної літератури, він є продовжувачем традицій музиканта-просвітника, що беруть свій початок від Ф. Ліста. Однак, його композиторський стиль, як і виконавський, на даний момент ще не отримав досить повного наукового осмислення. Між тим, М.-А. Амлену вдалося створити свою оригінальну та впізнавану композиторську манеру письма, а публікацією більшості його творів зацікавилася міжнародне авторитетне музичне видавництво Edition Peters¹. Ще одним фактом, що підтверджує актуальність даної музики може слугувати замовлення на написання у 2014 році твору, яке композитор отримав від одного з найпрестижніших міжнародних конкурсів ARD International Music Competition, що проводиться щорічно у Мюнхені.

Для того, щоб повніше зрозуміти, що забезпечує музиці М.-А. Амлена визнання, і що у ній привертає увагу музичного світу, слід окреслити сферу його творчих пошуків, виявити основні жанри та специфіку композиторського стилю.

Активна виконавська діяльність канадського митця знаходить своє безпосереднє продовження та відображення у композиторській творчості, де превалюють фортепіанні опуси. Така мистецька установка М.-А. Амлена є досить виправданою, оскільки будучи піаністом-віртуозом, він не міг не зробити вагомий внесок у збагачення фортепіанної літератури новими творами, в яких майстерно поєднані різні технічні завдання і композиційна ясність форм. Так, справжнім взірцем сучасної композиторської та виконавської віртуозності можна вважати його «Варіації на тему Паганіні» (2011), «Павана варіації» (2014), «Дванадцять етюдів у мінорних тональностях» (1984-2004), «Баркарола» (2013), Токката на тему «L'homme armé», «Преамбула до уявної фортепіанної симфонії» (1989), «Етюд-фантазія на "Політ джмеля" М. Римського-Корсакова» (1987), каденції до «Угорської рапсодії» № 2 Ф. Ліста, концертів В. Моцарта, (K453, та 491), Й. Гайдна (Третього та Четвертого), фортепіанного концерту Л. Бетховена (Четвертого) та різноманітні транскрипції. При цьому у доробку автора є також твори більш камерного складу, в яких зберігається ясність побудови композиції, але віртуозність викладення не висувається композитором на перший план, вона присутня у завуальованому вигляді. Серед таких опусів слід назвати, наприклад, цикл п'єс «Con intimissimo sentimento» (1986-2000), «Тема та варіації (варіації Кетті)» (2007), та різні мініатюри – «Маленький ноктюрн» (2007), «Вальс рингтон» (2000), «Маленький листок з альбому» (2006). Щодо жанрової палітри, то тут явно помітне тяжіння до циклічності у різних її проявах – варіації, цикли п'єс та етюдів, а також до жанру транскрипції. І якщо цикли п'єс мають камерну природу, а цикл етюдів та транскрипції тісно пов'язані із стихією концертності, то у своїх варіаціях М.-А. Амлен демонструє обидві означені тенденції.

¹ Cochran K. Piano Music by Marc-Andre Hamelin. Notes. Vol. 70, No. 1. 2013. URL : <https://www.questia.com/library/journal/1G1-341130683/piano-music-by-marc-andre-hamelin> (дата звернення: 15.05.2019).

На сьогодні композитором написані три варіаційні цикли. Перший із них, «Тема та варіації (варіації Кетті)» (Theme and Variations (Cathy's Variations), (2007) – трактований у камерному ключі, другий – «Варіації на тему Паганіні» («Variations on a Theme of Paganini», (2011) та третій – «Павана варіації» («Pavane Variée», (2014) – зразки концертно-віртуозної інтерпретації жанру. Кожен із цих циклів має своє неповторне композиційне вирішення та містить оригінальні авторські знахідки у тематичному та стильовому відношенні.

Камерність «Теми та варіацій» обумовлена перш за все своєю присвятою. Це музичний подарунок композитора своїй на той час нареченій, а зараз дружині, піаністці та дикторові бостонського радіо класичної музики WCRB – Кеті Фюллер (Cathy Fuller). Цікавим є і той факт, що оригінальна тема, написана М.-А. Амленом, являє собою музичний портрет Кетті¹, що одразу викликає у пам'яті аналогію із «Кіаріною» Р. Шумана, хоча сам композитор у примітках до твору заперечує цю подібність. Ще однією особливістю даного циклу, що підкреслює його камерність, є кількість варіацій, яких тут чотири. При цьому перші дві пов'язані між собою гармонічно та завдяки мелодичному звороту у кінці Першої варіації, який безпосередньо переходить у початок Другої варіації. Таке композиційне рішення, а також введення фермати у кінці Другої варіації, створює ясно окреслений перший розділ форми. Наступний – серединний розділ – Третя варіація, заснована на цитаті Четвертої варіації із Фіналу Сонати № 30 Л. Бетховена. Однак, композитор подає її у трохи видозміненому вигляді. Використовуючи мелодичний зворот перших тактів Першої частини та ритмоформулу початку Другої частини оригіналу, митець переосмислює його гармонічно, вводячи джазові співзвуччя. Третій розділ загальної побудови циклу – Четверта варіація – відокремлюється від попереднього і має складнішу побудову. За двочастинною формою слідує невелика зв'язка, потім каденція, *Envoi*² та кода. У фіналі циклу М.-А. Амлен використовує фактурні та гармонічні звороти, типові для стилю Ф. Шопена, а саме поліритмію та акордовий виклад у партії правої руки, рух паралельними терціями, що викликають асоціації із етюдами № 27 op. post., № 10 op. 10, № 6 op. 25. У подальшому розвитку відчутні гармонії, які притаманні стилю К. Дебюссі, а *Envoi* базується на цитаті із французької народної пісні, стилізованої під джазову імпровізацію.

Наступні два цикли є прикладом концертного прочитання жанру. «Варіації на тему Паганіні» – найбільш масштабний із циклів, що складається з чотирнадцяти варіацій на тему Капрису № 24. Тут, окрім безпосередньо теми Н. Паганіні, автор використовує велику кількість цитат, однак висвітлює їх у іронічному ракурсі, створюючи певні пародії на основі зразків минулих століть, а також комбінує між собою

¹ Hamelin M.-A. Theme and Variations (Cathy's Variations) : sheet music. C. F. Peters Corporation, 2012. 11 p. (Composer's note).

² В перекладі з франц. – посилка. У старофранцузькій баладі – заключна частина твору, що містить присвяту.

стилі різних епох. Переосмисленню піддається тема варіацій, де при збереженні гармонії та форми паганінієвського оригіналу композитор вводить неакордові звуки та змінює темпове позначення. Стилєві комбінації присутні у Першій варіації де викладення теми Капрису поєднується із фактурними зворотами, що відсилають до головної теми Трансцендентного етюд № 4 *ре-мінор* Ф. Ліста. В Третій варіації, при збереженні присутнього у однойменній варіації Н. Паганіні акордового викладу, кантіленність тематизму зникає, замінюючись на рішучу гротескову маршовість у стилі С. Прокоф'єва. П'ята варіація (*Alla barcarola*), вирішена у гармоніях, притаманних стилю О. Мессіана. Також досить показовою у іронічному контексті твору є авторська ремарка, що цю варіацію слід «грати так, ніби канал (яким рухається гондола – *H. P.*) переповнений щурами»¹. У Сьомій варіації М.-А. Амлен використовує прийом, який вже був задіяний ним у «Варіаціях Кетті» – а саме гармонічне та фактурне переосмислення оригіналу. І знову він бере за основу цитату третьої варіації із фіналу Сонати № 30 Л. Бетховена. Автор дещо видозмінює мелодичну лінію шістнадцятих у партії лівої руки та замінює оригінальну тональність на основну тональність варіаційного циклу. Подібне ставлення до цитатного матеріалу, прагнення його переробити, можна відмітити також і в заключній Чотирнадцятій варіації, де у серединному розділі контрапунктично поєднуються тема Капрису та тема «Кампанели» Ф. Ліста, знову із певними невеличкими видозміненнями у мелодичній лінії другої. Проте, найцікавішою у даному циклі є Тринадцята варіація, що є цитатою-пародією на відому варіацію № 18 із «Рапсодії на тему Паганіні» С. Рахманінова. Беручи за основу цю тему, канадський митець викладає її в оберненні, та загострює джазові гармонії, що присутні у пізньому стилі С. Рахманінова. Привертає на себе увагу і тяжіння до поєднання між собою кілька варіацій шляхом перенесення заключної гармонії попередньої п'єси на початкову сильну долю наступної, наприклад, варіації Сім, Вісім, Дев'ять та Десять, що слідує безперервно одна за одною.

Останній цикл варіацій «Павана варіації» написаний М.-А Амленом до вже згаданого міжнародного музичного конкурсу ARD International Music Competition. Попри свою концертність та віртуозність, він трохи менший за своїми масштабами, та складається із дев'яти варіацій. В їх основі знаходиться відома старовинна павана *Belle qui tiens ma vie*, написана французьким композитором XVII століття Туано Арбо та представлена у його трактаті «Орхезографія», присвяченому старовинним танцям. М.-А. Амлен лише трохи видозмінює тему павани, додаючи у другій частині двочастинної танцювальної форми хроматичний хід, що відсутній в оригіналі, таким чином корегуючи гармонію так, що перший та другий такти цього розділу сприймаються без цезури, як було у Туано Арбо. Композиційна цілісність варіацій утворює між собою декілька розділів. Перший розділ – з Першої по Шосту варіації – вибудований таким чином, що в ньому відбувається поступове нагнітання. Якщо перші Дві варіації мають світлий, легкий танцювальний колорит, то далі, починаючи із кінця

¹ Hamelin M.-A. Variations on a Theme of Paganini : sheet music. C. F. Peters Corporation, 2013. P. 6.

Третьої, фактурна та динамічна палітра поступово насичується. Слід зазначити, що і тут композитор використовує свій улюблений прийом поєднання між собою кількох варіацій в єдине ціле. Третя, Четверта, П'ята та Шоста варіації слідує одна за одною, при цьому П'ята є кульмінаційною у даному мікроциклі, а також першою кульмінацією загальної форми твору. У Шостій варіації, при збереженні фактурного розвитку, (незпинний рух шістнадцятими у поєднанні із акордами) присутній динамічний контраст, оскільки вона вже витримана у градації *p*. Серединний розділ циклу розпочинається спокійно-відстороненою темою хоралу, що базується на ритмоформулах та інтонаціях павани. Подальший розвиток заснований на поступовій динамізації форми. Відбувається технічне, фактурне та динамічне наростання, а остання кульмінаційна варіація вирішена у дусі урочисто-величного танцю із елементами маршовості. Завершує весь цикл тиха кода, де на тонічному органному пункті вгадуються інтонації павани. Гармонічний та стильовий план «Павана варіацій» – це джазово-імпресіоністичні та мессіанівські гармонії. Цитування інших творів тут не використовується. Така свідомо відмова від введення у цикл іншого тематичного матеріалу може бути пов'язана із тим, що старовинний танець навряд чи витримав би конкуренцію із якимсь більш сучасним твором.

Висновки. Жанр варіацій, який має давню історію розвитку у композиторській та виконавській творчості, продовжує бути актуальним і у XXI столітті, привертаючи увагу сучасних митців. Підтвердженням цьому може слугувати композиторська творчість М.-А. Амлена, у якій представлено самобутнє втілення цього жанру. Трактуючи цикли індивідуально, композитор демонструє концертно-віртуозні та камерні взірці. Кожен із них має оригінальне рішення як у плані вибудови композиційного цілого, так і у деталях. Типовим для інтерпретації жанру є використання в рамках одного твору значно більшої кількості чужого тематичного матеріалу, ніж заявлено композитором у назві. Часто-густо митець тяжіє до наскрізного розвитку, об'єднуючи між собою кілька варіацій із циклу, при цьому чітко розмежовуючи розділи форми. Митець застосовує методи варіювання, що притаманні музиці XV – XVI століть: колорування, наслідування специфіки композиції на *cantus firmus*, які проявляються у видозміненні мелодичної та ритмічної структури оригіналу таким чином, що зберігаються основні опорні мелодико-ритмічні та гармонічні обриси, забезпечуючи тематизму впізнаваність його першоджерела. Для композиторського стилю загалом і для інтерпретації варіаційного циклу характерне введення цитатного матеріалу у переосмисленому, а не оригінальному вигляді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ

1. Верба О. Вариантность и ее композиционные закономерности (на примере инструментальной музыки украинских и российских композиторов 70-90 гг. XX в.) : дис. ... канд. искусствовед. : 17.00.03 – музыкальное искусство / Нац. муз. Акад. Украины им. П. И. Чайковского. Киев, 2002. URL : <https://mydisser.com/ru/catalog/view/32346.html> (дата звернення: 18.05.2019).

2. Денисов А. О феномене пародии в музыкальном искусстве. Человек и культура. Москва, 2012. URL : https://e-notabene.ru/ca/article_50.html (дата звернення: 18.05.2019).
3. Задерацкий В. Музыкальная форма : учебник / Московская гос. консерватория им. П. И. Чайковского Москва : Музыка, 1995. Вып. 1. 544 с.
4. Когоутек Ц. Техника композиции в музыке XX века / пер. с чешск. К. Иванова. Москва : Музыка, 1976. 255 с.
5. Мазель Л. Строение музыкальных произведений. Москва : Музыка, 1979. 2-е изд. доп. и перераб. 536 с.
6. Марк-Андре Амлен : «Период разрушения тональности — самый притягательный в истории музыки» : интервью. URL : <https://www.classicalmusicnews.ru/interview/marc-andre-hamelin-2016/> (дата звернення: 18.05.2019).
7. Рощенко Е. Историко-социальные типы функционирования музыкально-культурного наследия в композиторском творчестве : автореф. дис. канд искусствовед. Киев, 1988. 20 с.
8. Способин И. Музыкальная форма. Москва : Музыка, 1984. 7-е изд. 400 с.
9. Тюлин Ю., Т. Бершадская., И. Пустыльник., А. Пэн., Т. Тер-Мартirosян., А. Шнитке. Музыкальная форма. Москва : Музыка, 1974. 2-е изд. испр. и доп. 359 с.
10. Цуккерман В. Анализ Музыкальных произведений Вариационная форма. Москва : Музыка, 1947. 243 с.
11. Cochran K Piano Music by Marc-Andre Hamelin. Notes. Vol. 70, No. 1. 2013. URL : <https://www.questia.com/library/journal/1G1-341130683/piano-music-by-marc-andre-hamelin> (дата звернення: 15.05.2019).
12. Hamelin M.-A. Pavane Variée for piano solo : sheet music. C. F. Peters corporation, 2014. 19 p.
13. Hamelin M.-A. Theme and Variations (Cathy's Variations) : sheet music. . C. F. Peters corporation, 2012. 11 p.
14. Hamelin M.-A. Variations on a Theme of Paganini : sheet music. C. F. Peters Corporation, 2013. 20 p.
15. Rimm R. The composer-pianists. Hamelin and The Eight. Portland ; Oregon : Amadeus press, 2002. 340 p.

REFERENCES

1. Verba, O. (2002). Variant and its compositional regularities (on the example of instrumental music of Ukrainian and Russian composers of 70-90 years of XX century) [Variantnost' i ee kompozicionnye zakonomernosti (na primere instrumental'noj muzyki ukrainskih i rossijskih kompozitorov 70-90 gg. XX v.)] : *dis. ... kand. art critic. : 17.00.03 – music art*. National music Academy Of Ukraine named by P. I. Tchaikovsky. Kyiv. URL : <https://mydisser.com/ru/catalog/view/32346.html> (accessed: 18.05.2019) [in Russian].
2. Denisov, A. (2012). On the phenomenon of parody in the art of music. [O fenomene parodii v muzykal'nom iskusstve]. *Man and culture [Chelovek i kul'tura]*. Moscow. Available at : https://e-notabene.ru/ca/article_50.html (accessed: 18.05.2019) [in Russian].

3. Zaderatsky, V. (1995). *Musical form [Muzykal'naja forma]* : textbook. Moscow state Conservatory named after P. I. Tchaikovsky Moscow : Muzyka. Issue 1. 544 p. [in Russian].
4. Kohoutek, Ts. (1976). *Technique of composition in music of the twentieth century [Tehnika kompozicii v muzyke XX veka]*. Transl. from Czech. By K. Ivanov. Moscow : Muzyka. 255 p. [in Russian].
5. Mazel, L. (1979). *Structure of musical works. [Stroenie muzykal'nyh proizvedenij]*. Moscow : Muzyka. 2nd edition. 536 p. [in Russian].
6. Mark-Andre Amlen (2016). *The Period of the destruction of tonality is the most attractive in the history of music [Period razrusheniya tonal'nosti — samyj pritjagatel'nyj v istorii muzyki]* : interview. Available at : <https://www.classicalmusicnews.ru/interview/marc-andre-hamelin-2016/> (Accessed : 18.05.2019) [in Russian].
7. Roschenko, E. (1988). Historical-social types funkcionirovania cultural and musical heritage in composition creativity [Istoriko-social'nye tipy fankcionirovanija muzykal'no-kul'turnogo nasledija v kompo-zitorskom tvorchestve] : *abstract. dis. kand art critic*. Kyiv. 20 p. [in Russian].
8. Sposobin, I. (1984). *Musical form. [Muzykal'naja forma]*. Moscow : Muzyka. 7-
e edition. 400 p. [in Russian].
9. Tyulin Yu., T. Bershadskaya., I. Pustyl'nik, Ah. Pen. T. Ter-Martirosyan., A. Schnittke (1974). *Musical form. [Muzykal'naja forma]*. Moscow : Muzyka. 2-d edition. 359 p. [in Russian].
10. Zuckerman, V. (1947). *Analysis of Musical works Variational form. [Analiz Muzykal'nyh proizvedenij Variacionnaja forma]*. Moscow : Muzyka. 243 p. [in Russian].
11. Cochran, K. (2013). *Piano Music by Marc-Andre Hamelin*. Notes, [online] Vol. 70, No. 1. Available at : <https://www.questia.com/library/journal/1G1-341130683/piano-music-by-marc-andre-hamelin> [Accessed 15.05.2019]. [in English].
12. Hamelin, M.-A. (2014). *Pavane Variée for piano solo : [sheet music]*. C. F. Peters corporation. 19 p. [in English].
13. Hamelin, M.-A. (2012). *Theme and Variations (Cathy's Variations) : [sheet music]*. C. F. Peters Corporation. 11 p. [in English].
14. Hamelin, M.-A. (2013). *Variations on a Theme of Paganini : [sheet music]*. C. F. Peters Corporation. 20 p. [in English].
15. Rimm, R. (2002). *The composer-pianists. Hamelin and The Eight*. Amadeus press : Portland, Oregon, 340 p. [in English].

Николенко Р. В. Вариационные циклы Марка-Андре Амлена: композиторская интерпретация жанра. Актуальность исследования. Вариационная форма – одна из самых популярных форм, которая на протяжении столетий своего существования продолжает привлекать внимание композиторов и исполнителей, а также имеет хорошо развитую теоретическую базу в музыкологии. Вариационный жанр не исчерпал свой потенциал и продолжает актуализироваться в XXI столетии, подтверждением чему являются три вариационных цикла Марка Андре Амлена, в которых композитор переосмысливает содержательное наполнение данной формы. Среди методов вариационности, которые использовались в музыке XV–XVI столетий – колористика, имитация *cantus firmus*. М.-А. Амлен также испо-

льзовал очень своеобразные средства вариаций, которые не учитываются в традиционной классификации, требующие отдельного рассмотрения, среди которых методы пародии, работа с моделью, принципы вариационности.

Цель исследования – определить интерпретационную специфику вариационного цикла в композиторском творчестве М.-А. Амлена. Творческое наследие композитора и специфика его индивидуального стиля не получили достаточного научного исследования, что и определяет **научную новизну** выбранной темы.

Методология исследования основана на комплексном подходе, включающем в себя структурно-функциональный, жанрово-стилистический, исторический и монографичный метод. Методологическая основа состоит из научных работ, посвященных вариационной форме, вариативности и вариационности, которые рассматривают современные композиторские техники, артистические техники для работы с заимствованным тематическим материалом, а также специфику индивидуального композиторского стиля.

Выводы. Жанр вариаций имеет длинную историю развития в композиции и в исполнении, при этом продолжает быть актуальным и в XXI столетии, привлекая внимание современных артистов. Подтверждением этому может служить композиторское творчество канадского пианиста-виртуоза и композитора Марка-Андре Амлена. При анализе творчества композитора определено его стремление к написанию произведений как концертно-виртуозного, так и камерного планов. Обе тенденции находят свое непосредственное воплощение именно в вариационных циклах, которых на данный момент в творческом наследии маэстро три. Исследование композиционных и драматургических особенностей каждого из них позволяет определить оригинальность авторских решений в тематическом и стилевом отношении. Типичными для интерпретации композитором вариационного жанра является задействование в рамках одного цикла значительно большего тематического материала, чем это предполагается в названии произведения. Другая грань трактовки заключается в тяготе к сквозному развитию, создание определенных микроциклов в пределах макроцикла, при этом разделы формы целого являются ясно очерченными, а также к введению цитатного материала в его переосмысленном виде.

Ключевые слова: композиторское творчество М.-А. Амлена, жанр вариаций, тематический материал, цитаты, вариационность.

NIKOLENKO ROKSANA

Roksana Nikolenko — postgraduate student of the Department of analysis and music interpretation of Kharkiv national University of arts. I. P. Kotlyarevsky

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4538-2095>

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2020.127.213887>

**VARIATION CYCLES OF MARK ANDRE HAMELIN:
COMPOSER INTERPRETATION OF THE GENRE**

Relevance of the study. Variation form is one of the most popular forms that for many centuries of its existence continues to attract the attention of composers, performers, and has a well-developed theoretical basis in musicology. One example of this creative interpretation varicent acts composing the heritage of the Canadian piano virtuoso M.-A. Hamelin, who in his variation cycles demonstrates a new approach to their interpretation. Among them is the use of methods of variation, which were used in the music of the XV–XVI centuries, for example, coloring, the imitation of the composition specifics cantus firmus. M.-A. Hamelin also uses very peculiar means of variation, which are not taken into account in traditional classifications and require separate consideration among which are methods of parody, working with the model, the principle of variation.

The Main objective of the study is to determine interpretation's specifics of the variation cycle in the composer's work of M.-A. Hamelin. Since the composer's legacy and the specifics of the artist's individual style have not yet received full scientific coverage, this determines the relevance of the chosen theme.

Methodology the study is based on an integrated approach which is based on the structural-functional, genre-stylistic, historical and monographic methods. The methodological basis consists of scientific works are devoted to the variational forms, varicent and variability, a review of contemporary composition techniques, artistic techniques for working with borrowed thematic material, and specifics of the individual composing style.

Results and conclusions. The genre of variations, has a long history of development in the composition and performing arts, continues to be relevant in the XXI century, attracting the attention of contemporary artists. Confirmation of this can be the composing work of Canadian piano virtuoso M.-A. Hamelin, whose embodiment of this genre is quite original. Interpreting the cycles individually, the composer demonstrates concert-virtuoso and chamber samples. Each of them has an original solution in terms of compositional construction of the whole, and in detail. Typical for the interpretation of this genre is the use within one work of much more foreign thematic material than stated by the composer in the title. Quite often, the artist tends to cross-cutting development, combining several variations of the cycle, while clearly cutting sections of the form. The artist applies the methods of variation inherent in the music of the XV–XVI centuries. Coloring, imitation of the specific composition on cantus firmus, which are manifested in modified melodic and rhythmic structure of the original in such a way that the main reference melodic-rhythmic and harmonic outlines are preserved providing thematism recognition of its original source. Also the composer's style as a whole and the interpretation of the variation cycle is characterized by the introduction of citation material in re-arranged, not original form.

Significance. The obtained results can be used for a deeper understanding of the specifics of the individual composer style of M.-A. Hamelin, as well as some trends in the modern development of piano art.

Keywords: composer art works of M.-A. Hamelin, genre of variations, thematic material, quotes, variation.